

Оригинални научни рад
УДК: 341.321:355.216
355.216
DOI: 10.5937/zrffp54-48163

ЕВОЛУТИВНИ РАЗВОЈ И МЕЂУНАРОДНОПРАВНА РЕГУЛАТИВА ПЛАЋЕНИШТВА

Жаклина С. СПАЛЕВИЋ¹
Универзитет Сингидунум, Београд (Србија)

Милан Н. ПАЛЕВИЋ²
Универзитет у Крагујевцу (Србија)
Правни факултет

¹ zspalevic@singidunum.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-8502-2038>

² mpalevic@jura.kg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-7214-9099>

Рад примљен: 10. 12. 2023.

Рад прихваћен: 5. 3. 2024.

ЕВОЛУТИВНИ РАЗВОЈ И МЕЂУНАРОДНОПРАВНА РЕГУЛАТИВА ПЛАЋЕНИШТВА

Кључне речи:
плаћеници;
најамништво;
приватне војне
компаније;
међународно
хуманитарно
право;
конвенције
о плаћеништву.

Сажетак. Историја је препуна доказа о постојању појединаца и група који су своје ратничке способности стављали у службу моћних или мање моћних владара и држава. Преглед историјског развоја плаћеништва, као један од два меритумна сегмента овог рада, биће представљен у визури специфичне експонираности овог феномена у различитим етапама друштвенополитичког развоја, а који се, у основи, може поделити на: а) период индивидуалног плаћеништва, инкриминисаног у организованој међународној заједници; б) савремени период, карактеристичан по појави приватних војних компанија, још увек конвенционално нерегулисаних ентитета. Аутори ће у другом делу рада изнети анализу међународних инструмената релевантних за питања плаћеника и најамништва, уз екстракцију уочених недостатака понуђених правних концепата. У границама које су омеђене предметном проблематиком, аутори ће се осврнути и на феномен приватних војних компанија, односно њихов статусни положај унутар постојећег међународноправног оквира који регулише материју плаћеника и најамништва.

Не постоји држава античког света, нити иоле утицајнији средњовековни властелин, владар, краљевство или царство, укључујући ту и велике и мање значајне државе модерног доба, а да своју војну моћ и капацитет силе нису у једном тренутку свог постојања покушале да мултипликују ангажовањем најамника, односно плаћеника (Riemann, 2021, стр. 2; Gómez-Castro, 2019, стр. 3–4). Плаћеници су оружје и животе стављали на располагање искључиво из разлога материјалне добити (Casiraghi, 2021, стр. 73–75).

Најстарији извори говоре о плаћеницима Еламитима, у служби сумерске династије Гутеја, која је владала између 2095–2047. п. н. е. У документима из хеленистичког доба помињу се становници Микене, који су се борили као плаћеници у војсци египатског фараона против побуњених Хикса. За битку код Кадеша (1274. п. н. е.) везују се најстарија писана документа са детаљном евиденцијом војника и плаћеника у редовима војске фараона Рамзеса Другог. Персијски краљ Кир је у IV веку п. н. е. ангажовао око 10.000 Спартанаца, Трачана, Тесалаца, Ахајаца и Фарсалаца, у рату против свог брата Тисафернеса. Најмасовнија употреба плаћеника у античком грчком свету забележена је у Пелопонеском рату, током којег су грчки полиси унајмљивали углавном Македонце. Војске македонског краља Филипа Другог и Александра Великог, све до обарања Персијског царства, састојале су се од великог броја плаћеника, док су морнарице овог потоњег велики део чинили Феничани са својим бродовима (Gómez-Castro, 2019, стр. 5). Римљани су регрутовали плаћенике из готово свих освојених области, па су у својим јединицама имали Маваре, Гале, Ибере, Крићане и припаднике германских племена. Војска Картагине била је конгломерат различитих народа и племена, од Нумиђана, Либијаца, Ибера, Келта, до Германа и Италаца. Ромеји су најпре ангажовали Варјаге, касније Алане и Каталанску компанију, убојиту плаћеничку дружину састављену од Каталонаца, Шпанаца, Баска и Навараца. Касније, Византија је ангажовала татарске и турске чете. Арабљани, нешто касније Турци, али и остале исламске војске, као плаћенике, користиле су египатске Мамелуке, а касније и Татаре. Прве морнаре-плаћенике налазимо у Млетачкој републици, током крсташких ратова (Smith, 2002, стр. 111–112). У време италијанских

градова-држава било је уобичајено да папа и тзв. *condottieri* склопе уговор на основу којег се изнајмљују страни војници за заштиту (Gutman & Rieff, 2003, стр. 302). Ратничке вештине Швајцараца, које су их препоручиле за личну папину заштиту и заштиту Свете столице, учиниле су да у XVII и XVIII веку швајцарски најамнички батаљони буду веома тражени и радо виђени оружани сегмент у војскама других европских држава (Милошевић и Јукић, 2017, стр. 162–163; Lower, 2014, стр. 606).

Европа је, током трајања Стогодишњег рата (1337–1453), била преплављена разним плаћеничким војскама, које су, у краћим и дужим периодима мира, дословно речено, терорисале домицилно становништво на просторима на којима су се налазиле. Слична ситуација поновила се у Тридесетогодишњем рату (1618–1648), који је у историјским уџбеницима остао упамћен по неизмерној суровости свих његових учесника (Rusakovskiy, 2022, стр. 189), што је делом и допринело убрзању процеса секуларизације модерних држава (Rusakovskiy, 2022, стр. 190–191).

После Вестфалског мира 1648. године, победа принципа националности доводи до афирмације грађанске лојалности националној држави и усвајања концепта стајаће војске. Примена „приватног насиља” стављена је под државну контролу. Легална употреба силе од стране индивидуе ограничена је на крајњу нужду и нужну одбрану, као и примену по основу учешћа у регуларним владиним снагама. Модерне државе, у стварности, не само да нису прекинуле праксу допуне, па и потпуне замене стајаћих националних војски најамничким војним јединицама (Scheimer, 2009, стр. 615) већ су ту праксу обогатиле и новим модалитетима, попут „легалне пиратерије” и „наоружаних трговачких компанија”. Од средине XVI века, па све до средине XIX века, светским морима и океанима одигравале су се праве мале битке и локални ратови између „легалних пирата”, тзв. корсара или приватера, који су за своје и интересе својих држава, великих колонијалних сила, нападали и пљачкали трговачке бродове супарничких држава, узимајући за то одговарајући проценат од плена, који им је уступан од стране држава чији су грађани били и које су их унајмљивале, пружајући им уз то и додатну заштиту у погледу имунитета од кривичног гоњења. Међу војно-трговачким ентитетима колонијалног доба истицале су се Уједињена низоземска источноиндијска компанија и Британска источноиндијска компанија, можда и прве транснационалне корпорације у историји, до тада непознат продукт и форма јавно-приватног партнерства. Унутар ових трговачких корпорација, које су баштиниле значајне елементе међународноправног субјективитета, временом се, са циљем обезбеђивања трговине зачинама, шалитром, чајем и опијумом, интегрисало на хиљаде плаћеника, који су за интересе приватног капитала, али и интересе Британске круне и Низоземске краљевине, учествовали, за

материјалну надокнаду, у војном потчињавању и привођењу колонијалној управи великих простора југоисточне Азије, Индије и, делимично, Кине.

Крајем XIX века смањила се потреба за ангажовањем плаћеничких јединица. Оног тренутка када су се бирократизовале и када су изнедрене стабилне пирамидалне структуре заповедања у оружаним снагама, којима су могле задовољити све своје потребе за употребом силе, државе су забрањивале и стављале ван закона плаћеништво (Duraković, 2011, стр. 32). Ипак, и у тим околностима, мада у нешто мањој мери, задржан је обичај да се регуларне трупе замењују унајмљеном подршком (Scheimer, 2009, стр. 615). Државе су, јавно, унутрашњим законодавством забрањивале мешање приватног сектора у послове одбране и безбедности, али су „испод жита”, радо и када год су то могле, користиле наоружану „приватну иницијативу” у спољним пословима, нарочито у колонијама (Duraković, 2011, стр. 32–33).

Почетком друге половине XX века, најамничке јединице се на велика врата враћају на међународну политичку сцену. Њихов повратак и снажна експанзија везује се за почетак процеса деколонизације и појаву националослободилачких покрета, нарочито на афричком и азијском тлу. Остварењу легитимних интереса народа бивших колонија супротстављају се плаћеничке војне групе ангазоване од стране бивших држава-метропола у покушају задржавања доминације над својим дотадашњим колонијалним поседима, и народима у њима, а којима је одлуком Генералне скупштине УН дата независност.³ Било је ангажовања плаћеничких јединица и са „друге стране”, али се у међународној заједници та појава третираше легитимном, неком врстом нужног зла у функцији остварења правде (Bures & Cusumano, 2021, стр. 581). У прилог усвојеном политичком наративу, учињен је и важан легислативни корак у виду проширења круга лица која потпадају под категорију бораца, како учесници антиколонијалне борбе не би били лишени међународноправне заштите гарантоване легалним учесницима оружаних сукоба (Edlinger, 2013, стр. 201).⁴ Окончањем процеса деколонизације, дошло је до инкриминисања плаћеника и најамништва (Bures & Cusumano, 2021, стр. 586).

³ Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 14. децембра 1960. године Декларацију о давању независности колонијалним земљама и народима, познатом и као Резолуција 1514 XV (McWhinney, 2008).

⁴ Реч је о члану 43/1 Допунског протокола I Женевске конвенција о поступању са ратним заробљеницима који утврђује да се: „Оружане снаге стране у сукобу [...] састоје од свих организованих оружаних снага, група и јединица, стављених под команду која је одговорна тој страни за руковођење својим потчињенима, чак када је та страна заступљена владом или неком влашћу коју противничка страна не признаје”.

Приватне војне компаније – корпоративни плаћеници

Као што смо већ напоменули, другу половину XX века, између осталих значајних друштвених појава и процеса, карактерише и велики повратак плаћеничких јединица на војно-безбедносну мапу света. Констелација међународних односа, подстакнута постхладноратовском геополитичком и идеолошком трансформацијом светског поретка, мултиплицирала је предуслове за убрзано развијање корпоративног сектора безбедности (Petersohn, 2021, стр. 8). Страх од латентних и отворених етничких сукоба, диверзификација претње од нуклеарног и биохемијског „армагедона”, намерно или нехотично изазваног, тероризма и транснационалног криминалитета, смањења војних буџета, потешкоћа у ангажовању регуларних војних јединица, демобилизације јавног мњења у подршци за често сумњиве ратне подухвате својих влада и неспремност на жртве из резервног, па чак и редовног, професионалног састава оружаних снага, додатно су допринели етаблирању приватних војних компанија на међународном војно-безбедносном плану и њиховом све већем ангажовању од стране државног сектора (Ettinger, 2014, стр. 177; Krieg, 2022, стр. 154–156). Са друге стране, и „традиционалним плаћеницима” убрзо је постало јасно да су легални купци, као што су државе, корпорације и међународне организације много профитабилније него поједини, често непоуздани самовољници, диктатори и компромитовани шефови разних обавештајних служби, тако да све више долази до трансфера деликатних и важних војних функција са јавног на сектор приватних пружалаца војнобезбедносних услуга (Krieg & Rickli, 2018, стр. 116–117). Приватне војне компаније постају нарочито тражене након што су САД прогласиле тзв. Рат тероризму 2001. године, отпочевши низ прокси ратова и оружаних интервенција у Ираку, Авганистану, Либији и Сирији и другим неуралгичним зонама. У овим оружаним конфликтима забележено је присуство више десетина приватних војних и безбедносних компанија са неколико десетина хиљада припадника (Krieg & Rickli, 2018, стр. 117; Petersohn, 2021, стр. 6; Mediciens sans frontieres, 2015).

Актуелни сукоб у Украјини и растуће геополитичко одмеравање снага „источних колоса”, са једне, и дела колективног, англосаксонског запада, са друге стране, додатно су избацили у први план улогу и значај приватних војних компанија, тако да се данас на војнобезбедносном нивоу, скоро без изузетка, када се опсервирају кризне ситуације и жаришта у свету, од стране свих заинтересованих, респектабилних и капацитетних државних, али и недржавних структура, узимају у обзир могућности и предности евентуалног ангажовања ових оружаних ентитета како би се остварили војни, економски и интереси политичког престижа (Krieg, 2022, стр. 154–156). На њихове услуге нису имуне ни остале, па ни мање моћне државе (Белорусија, Мали, Буркина Фасо, БиХ, Северна Македонија

итд.), као ни недржавни ентитети, попут мултинационалних компанија и међународних организација, укључујући и ОУН, НАТО, ЕУ, МКЦК и ЦП (Ettinger, 2014, стр. 178). После непријатних јунских догађања са контроверзном Вагнер групом у епицентру, руске власти су на политичком и, делимично, правном плану, покренуле питање нормативне верификације вишегодишњег фактицитета приватних војних компанија у тој држави (Wagner PMC, Tiger Top-Rent Security, Omega и многе друге).

Реулисаше мајерије йлаћенишйва

Међународни документи релевантни за питање плаћеника су Допунски протокол I из 1977. године, као и две конвенције специјално дизајниране за ову проблематику, и то: 1. Конвенција о забрани плаћеничких делатности у Африци (*Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*) из 1977. године, донета од стране Организације афричког јединства (*Organization of African Unity*, после преименовања позната као Афричка унија); 2. Међународна конвенција против регрутовања, употребе, финансирања и обуке плаћеника (*International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*) из 1989. године, донета од стране Уједињених нација.

Појам *йлаћеник* први пут је дефинисан унутар међународног хуманитарног права у Допунском протоколу I из 1977. године на Женевској конвенцији 12. августа 1949. године (*1977 Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949, Protocol I*). Одредбе о плаћеницима укључене су у овај документ са циљем заштите жртава међународних оружаних сукоба, апропо пораста активности плаћеника у Африци шездесетих и седамдесетих година прошлог века, као и њиховог све већег ангажовања и употребе у том делу света, али и шире. И док члан 44/3 Допунског протокола I знатно проширује појам борца, а што је учињено како припадници антиколонијалних и народноослободилачких покрета у случају заробљавања не би били третирани као криминалци, већ као ратни заробљеници, са свом заштитом коју им гарантује међународно хуманитарно право, члан 47 истог документа, који се непосредно односи на плаћенике, у свом ставу 1, категорички наглашава да плаћеници немају право на статус борца нити статус ратног заробљеника, узимајући у обзир неморалну природу и јавни одијум, који таква врста понашања изазива у међународној заједници. Док је учешће у непријатељствима потпуно *lege artis* за борце, оно то није за плаћенике. Плаћеници могу бити кривично одговорни, чак и за оне акте који су легални када их изврше лица са статусом легалног учесника оружаног сукоба (Kalidhass, 2014, стр. 8). Обзири човечности и поштовања основних људских права ипак налажу да се и плаћеницима који падну под власт противника морају пружити основне гаранције од различитих

облика нехуманих поступака (члан 75 Допунског протокола I), уз пружање основних гаранција у судском поступку (Радивојевић, 2009, стр. 51).

Статус плаћеника, у складу са ставом 2, члана 47, има лице које:

а) бива специјално регрутовано, локално или у иностранству, како би се борило у оружаном сукобу;

б) директно учествује у сукобима и непријатељствима;

в) мотивисано учествује у сукобима, вођено жељом за материјалном добити, односно, том лицу је дато обећање од једне стране у сукобу да ће бити материјално награђено (новчано или на неки други начин), у износу и нивоу који је једнак плати коју имају борци сличног или истог ранга или функције у оружаним снагама оне стране која га је ангажовала;

г) није држављанин стране у конфликту, нити је становник територије коју контролише страна у конфликту;

д) није члан оружаних снага стране у конфликту;

ђ) није послато од стране државе која није страна у сукобу на званичан задатак као припадник њених оружаних снага (Edlinger, 2013, стр. 201, 204–205).

Prima facie, дефиниција плаћеника прилично је рестриктивна. Да би се лице могло оквалификовати као плаћеник потребно је кумулативно испуњење свих шест услова који су садржани у њој. Имајући у виду да је мотивација за новчаним или другим материјалним добитком присутна код већине људи, независно од тога да ли је или није плаћеник, трећи подстав става 2 члана 47, био би тешко доказив на суду. Затим, нико ко је држављанин неке од страна у сукобу не може бити плаћеник. Да би било сматрано плаћеником, осим што лице мора бити ангажовано са циљем да буде директно укључено у борбу и мотивисано жељом за личном материјалном добити, оно мора и стварно да узме учешће у оружаним непријатељствима. Следствено, они који директно не учествују у непријатељствима неће се ни сматрати плаћеницима. Овај правни силогизам посебно сигнификаторно ефектуира када је у питању деловање приватних војних компанија у којима, поред оружаног, за контакте на линији ватре ангажованог особља, постоји и део неоружаног, логистичког особља, које по природи ствари не узима директног учешћа у непријатељствима, те се не могу ни сматрати плаћеницима, бар не према Допунском протоколу I, иако су формално-правно и технички ангажовани у таквој врсти фирме-ентитета, која је, у бројним случајевима, пословно тесно везана за конфликтне ситуације, па и отворена оружана дејства. У случају да се неоружано особље приватних војних компанија појави на линији ватре као део званичних оружаних снага стране у сукобу, онда ће се оно третирати као легални учесници оружаног сукоба, као борци, а не као плаћеници (Edlinger, 2013, стр. 204–205).

Конвенција о забрани плаћеничких делатности у Африци и Међународна конвенција против регрутовања, употребе, финансирања и обуке плаћеника

у основи преузимају дефиницију плаћеника из Допунског протокола I, али је делом и проширују редиговањем додатних појмова. Тако, Конвенција УН у плаћенике укључује и она лица која су регрутована да свргну владу или подривају територијални интегритет и политичку независност државе. Ове одредбе садржане су у њеном члану 2, који утврђује да се плаћеником може сматрати и свако оно лице које у било којој другој ситуацији треба да:

а) буде посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, с циљем учествовања у организованом акту насиља усмереном ка:

– свргавању владе или подривању уставног поретка државе, на било који други начин;

– подривању територијалног интегритета земље;

б) буде мотивисано да учествује у сукобу превасходно ради остварења значајне личне користи и подстакнуто обећањем односно исплатом материјалне накнаде;

в) није држављанин нити има пребивалиште у држави против које је такав акт усмерен;

г) није упућено од стране државе по службеној дужности;

д) није припадник оружаних снага државе на чијој се територији врши такав акт (*Закон о њошврђивању међународне конвенције њрошив рејрушовања, коришћења, финансирања и обуке њлаћеника*, 2015, члан 2).

Дефиниција плаћеника у Конвенцији УН, за разлику од Допунског протокола I, не захтева „директно узимање учешћа у непријатељствима” као предуслов за стицање статуса плаћеника, што би, у складу са стриктним тумачењем датих одредби, значило да статус плаћеника одређује сврха у коју је лице регрутовано, а не и конкретни чин, односно *actus reus*. Са друге стране, одредба члана 3 Конвенције УН утврђује да је „плаћеник из члана 1 ове конвенције” лице које „непосредно учествује у непријатељствима или у организованом акту насиља, у зависности од околности” (*Закон о њошврђивању међународне конвенције њрошив рејрушовања, коришћења, финансирања и обуке њлаћеника*, 2015, члан 3), што, узето контекстуално и телеолошки, може оставити утисак о постојању непотребног номотехничког дефицита, односно суфицита, као својеврсног плацдарма искораку у простор спекулисања у погледу одређивања важног елемента бића овог кривичног дела.

За разлику од Допунског протокола I, који као крајњу санкцију плаћеничког статуса само наглашава да такво лице нема право на статус борца или ратног заробљеника, конвенције инкриминишу плаћеничке активности и забрањују њихово деловање, обавезујући све државе потписнице на предузимање свих неопходних мера у циљу њиховог елиминисања (*Закон о њошврђивању Међународне конвенције њрошив рејрушовања, коришћења, финансирања и обуке њлаћеника*, 2015, чланови 1, 2 и 4; *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*, 1977, Articles 1 and 4). Конвенција УН

утврђује индивидуалну кривичну одговорност (према члану 4), за акте који представљају њену повреду и та се одговорност односи на сва лица која регрутују, користе, финансирају и обучавају најамнике, обухватајући и лица која учине покушај, односно која саучествују у кршењу Конвенције. Што се тиче одговорности државе уговорнице, она се утврђује на основу општих правила о одговорности државе у међународном праву (према члану 16). Свака држава која је ратификовала једну или обе од ових конвенција у обавези је да кривично гони и кажњава плаћенике, било да се ради о њеном држављанину или држављанину стране потписнице, које, из било ког разлога, није изручено, или је реч о апатриду, који је, у извршењу или покушају извршења, затечен и ухапшен на територији државе суда (*Закон о йойиврђивању Међународне конвенције йројтив рејрујовања, коришћења, финансирања и обуке йлаћеника*, 2015, чланови 6, 7, 8, 9 и 10; *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*, 1977, Articles 7, 8, 9 and 10). Конвенције упућују на међусобну сарадњу судских и истражних органа заинтересованих држава у циљу ефикасног и експедитивног вођења кривичног поступка, укључујући ту и екстрадицију (према члану 15). Афричка конвенција иде корак даље у погледу забране плаћеништва и обима кривичне одговорности за плаћеништво, квалификујући га за међународни злочин, по себи (према члану 4), где сама чињеница да је неко плаћеник то лице чини кривично одговорним, без обзира на то да ли делује индивидуално или као члан неке групе или удружења. Под ефективну кривичну одговорност подлеже и представник државе који узме учешће у организацији, финансирању, помагању и промовисању плаћеника у оружаним активностима које су усмерене против територијалног интегритета и политичке независности друге државе. Непредузимање активности потребних ради спречавања оваквих појава, по себи иницира кривичну одговорност (према члану 5).

Поред плаћеништва, у Афричкој конвенцији предвиђено је и најамништво као посебно кривично дело „почињено од стране било ког појединца, групе или удружења представника државе или саме државе у циљу да се оружаним насиљем супротставе процесу самоопредељења или територијалном интегритету друге државе и које обухвата следеће радње:

а) пружање уточишта, организовање, финансирање, помагање, опремање, обучавање, промовисање, подржавање, или на било који начин запошљавање група плаћеника;

б) стављање на листу, учлањивање или покушај учлањивања у наведене групе; дозвољавање да се активности поменуте у параграфу (а) изводе на било којој територији под његовом јурисдикцијом или на било ком месту под њеном контролом или пружање погодности за транзит, транспорт или друге операције горе поменутих снага” (*Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*, 1977, Article 1).

Дефиниција сугерише да су појмови *плаћеник* и *најамништво* презумптивно различити један од другог и да се ради о одвојеним кривичним делима. У ставу 3 истог члана (мисли се на члан 1), ова разлика се јасно и потцртава: „Свако лице, физичко или правно, које почини кривично дело најамништва дефинисано у ставу 1 овог члана чини дело које се сматра злочином против мира и безбедности у Африци и биће кажњено као такве”. Дакле, бити плаћеник не води нужно импутирању кривичне одговорности и за дело најамништва, као што, *a contrario*, учествовање у регрутовању, организовању или финансирању плаћеничких група, или другим активностима везаним за кривично дело најамништва, не значи аутоматско приписивање и плаћеничког статуса лицу у питању. Поред физичког лица, злочин најамништва, према слову Афричке конвенције, може извршити и правно лице. Спорно је, међутим, то што правно лице, по својој природи, онтолошки и формално, не може бити материјализовани плаћеник да би се могао испунити конвенцијски услов непосредног, односно физичког узимања учешћа у непријатељствима.

Конвенција УН, такође, инкриминише најамништво, потврђујући постојање различитих кривичних дела кроз своје две различите одредбе. Одредба члана 2 Конвенције УН, према којој „свако лице које регрутује, користи, финансира или обучава плаћенике, дефинисане чланом 1. Конвенције, чини кривично дело у смислу ове конвенције”, јасно говори о осуђујућем контексту у којем аутори Конвенције смештају обрасце типичне за појам најамништва, као што и њен члан 3 дифамира статус плаћеника, предвиђајући да „плаћеник из члана 1 ове конвенције, који непосредно учествује у непријатељствима или у организованом акту насиља, у зависности од околности, врши кривично дело у смислу ове конвенције” (*Закон о њиховом вршењу Међународне конвенције против рекрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника*, 2015, чланови 1, 2 и 3).

Релативно висок концепцијски хармонијум, који међусобно остварују ове две конвенције, делимично нарушава, бар по овом питању, једна очигледна контрадикторност изазвана садржином одредбе члана 4 Афричке конвенције, по којој се обухват евентуалне кривичне одговорности плаћеника простире „како за кривично дело најамништва, тако и за сва сродна дела, не доводећи у питање било која друга дела за која може бити кривично гоњен” (*Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*, 1977, Article 4). То би значило да плаћеник може кривично одговарати и за кривично дело најамништва, што је апсурдно. Ова правна аномалија и недоследност могла би потенцијално да отежа конфигурисање евентуалне одговорности за деловање приватних војних компанија у оружаним сукобима, као колективно-корпоративног, *sui generis* облика плаћеништва. Кривична, али и свака друга одговорност за активности приватних војних компанија и њиховог особља у оружаним дејствима, може имати покрића и смисла само

ако постоје такви формалноправни и материјални критеријуми разликовања којим би се неком понашању јасно могао приписати квалификатив једног од два поменути кривична дела предвиђена обема конвенцијама. Особље приватних војних компанија није *a priori* плаћеничко, али би се питање одговорности приватних војних компанија као ентитета, за евентуални злочин најамништва, кроз регрутовање, обуку или финансирање плаћеника, у смислу члана 2 Конвенције УН, могло сматрати смисленим и легитимним. Нормативна иницијација конфузије у погледу дистинкције плаћеника и најамништва, најмање је потребна у једној, иначе нерегулисаној области, каква, уосталом, област приватне безбедности јесте.

У наставку ће бити наведено неколико важних чињеница о приватним војним компанијама. Приватне војне компаније су „приватни пословни субјекти који пружају војне и/или безбедносне услуге, без обзира на то како себе описују”, где војне и безбедносне услуге, „укључују, посебно, обезбеђење и заштиту лица и објеката, као што су конвоји, зграде и друга места; одржавање и коришћење борбених система; чување затвореника; и саветовање или обуку локалних војних снага и безбедносног особља” (*The Montreux document*, 2009). Дакле, ради се о легално основаним међународним корпоративним предузећима, која укључују разноврсне војне потенцијале, војна или паравојна средства, личне вештине и специјалности запосленог особља и чији је основни циљ остваривање зараде, односно профита, путем задовољавања захтева и потреба својих клијената (Палевић, 2023а, стр. 391). Кључна разлика између конвенционалних плаћеника и приватних војних компанија, изузимајући ону да је деловање плаћеника инкриминисано одредбама међународног хуманитарног права, јесте у чињеници постојања корпоративног елемента у пружању војних услуга. Док традиционални плаћеници, попут оних из периода деколонизације, шездесетих и седамдесетих година прошлог века, „раде само за једног клијента, усредсређени на борбу, творе не-/мулти националне, *ad hoc* организације, којима недостаје кохезија и виши степен дисциплине, те стога имају ограничен стратешки утицај” (Singer, 2003, стр. 6), приватне војне компаније имају постојану, институционализовану и законски легитимисану организациону структуру и њихово је пословно опредељење, углавном, или, готово искључиво, вођено интересима корпоративног профита (Petersohn, 2021, стр. 6–7; Riemann, 2022, стр. 25–27). Сам делокруг пословања им је разноврстан и не искључује низ активности и услуга које немају војни карактер. Своје пословне активности, попут регрутовања новог особља или склапања уговора о пружању услуга са разноврсним клијентима, углавном државним ентитетима и структурама, обављају мање-више транспарентно и јавно, остављајући, притом, утисак, симулирани или не, о вођењу рачуна да изабрана „клијентела” не одише одијумом „међународне неприхватљивости”. Такође, класични плаћеници, у форми организованих група, најчешће делују у конфликтним

и другим „политички сумњивим” контекстима, односно у државама или територијама са нејасно дефинисаним међународноправним или уставноправним статусом, или у државама и територијама које су подвргнуте дејству економских, дипломатских и других санкција или мултилатералних ангажмана са циљем заштите и обезбеђивања мира и безбедности под окриљем УН, што се у случају приватних војних компанија, бар на нивоу јавне декларације, строго избегава (Brooks, 2020, стр. 130–131).

Међутим, и даље остаје примамљиво квалификовати приватне војне компаније плаћеничким. Примера ради, упосленик приватне војне компаније који почне да учествује у непријатељствима у корист државе уговорнице на основу свог личног уговора са њом, или се бори за неку другу страну, и за то прима велику материјалну накнаду, постаје плаћеник (Krivokarić, 2020, стр. 339). Такође, пракса запошљавања, коју има већина приватних војних компанија, са собом носи извештан ризик да и поред процедура које подразумевају проверу свих регрута, често дозвољава плаћенику да једне године буде припадник приватне војне компаније, а друге опет плаћеник и обрнуто, па, ипак, категорија плаћеника није од велике помоћи када је у питању квалификација и правно позиционирање приватних војних компанија на међународном плану. И то из два разлога. Први се огледа у непостојању стриктних нормативних елемената који директно регулишу употребу силе од стране плаћеника, док је други генерисан самом дефиницијом плаћеника из више пута поменутог члана 47 Допунског протокола I, која је, као што смо већ истакли, мање-више преузета и у конвенцијским виђењима плаћеника и која поставља шест кумулативних услова које лице мора испунити да би се сматрало плаћеником, што је чини практички неупотребљивом. За оно време прихватљиви, па и изнуђени концепти, диктирани реалним стањем на терену и перципираном ризику по политичку стабилност земаља Трећег света, услед дејства плаћеника, данас представљају реалну опстикацију рационалном приступу у решавању проблема плаћеника и најамништва, јер је очигледно да конфликти модерног доба поред регуларних оружаних снага, укључују и приватне војне компаније и друге оружане или неоружане ентитете, што само по себи изазива интелектуалну сумњу у погледу ефективне применљивости и комуникације постојећих конвенцијских концепата са духом времена. Сама појава приватних војних компанија довела је до фундаменталног поремећаја у перципирању појма плаћеништва. Оно више није, нити се може задржати, у границама строго индивидуализираног феномена. Код приватних војних компанија немогуће је примењивати правне стандарде из материје на начин на који је то пријемљиво када су у питању плаћеници схваћени као појединци и иза којих, због претпостављеног правног нексуса, тј. института држављанства, често могу стајати државе, односно њени представници, чак и у оним случајевима када се њихово деловање и употреба може квалификовати као кривично дело

плаћеништва. Приватне војне компаније, које се данас позиционирају као легално основане фирме, у виду квазидржавних агената, или, у уговорној форми за владе везаних војнобезбедносних ентитета, њихово особље, као и укупне њихове активности, тешко да можемо „удобно сместити” унутар појмовног нормативног оквира члана 47 и њему симиларних одредби конвенција Уједињених нација и Афричке уније. Уколико могу заобићи само један, од кумулативно наведених услова, из члана 47 Протокола I, или двама конвенцијама, онда се њихово особље, а ни оне саме, не могу третирати као плаћеници, односно не могу одговарати због кривичног дела најамништва. Стога се, у вези са евентуалним правним позиционирањем приватних војних компанија и њиховог особља, унутар појмовника међународног хуманитарног права (а тиме и појма плаћеника и најамништва), чини најисправније рећи да оно зависи од карактера самог особља, од тога где се особље налази и које конкретно функције обавља (Палевић, 2023б, стр. 135–137). У том смислу, неки од њих нису од интереса за међународно хуманитарно право, други имају положај цивила, трећи небораца, четврти, када испуњавају предвиђене услове, имају положај борца, док они који почну да учествују у непријатељствима у корист државе на основу свог личног уговора са њом или који се боре за неку другу страну, и за то примају велику материјалну накнаду, постају плаћеници (Krivokapić, 2020, стр. 339).

Закључак

Плаћеништво је стални историјски пратилац међународних односа. Процесом социјалне еволуције најамничке војне јединице претварају се у ефикасне, високопрофитабилне и модерно пословно устројене корпоративне структуре, које запошљавају разнородно, висококвалификовано особље, „менаџеришу” њиме и пружају широк спектар војних и безбедносних услуга разноврсним и бројним државним и недржавним ентитетима – клијентима, тако да приватизација конфликта више није само тренд, већ и норма.

Дефинишући аспекти постојећих регула о плаћеницима одишу рестриктивношћу, тешко су применљиве у пракси и отежавају остваривање крајњег циља тих међународних докумената, а то је сузбијање и кривични прогон плаћеништва и праксе најамништва. У прилог реченом иде и индиректна потврда која долази са позиција међународног хуманитарног права, где се, као једина правна последица плаћеничког деловања кристалише негација статуса борца или ратног заробљеника таквом лицу када оно учествује у међународном оружаном сукобу, што би се могло тумачити додатном потпором често исказиваном ставу у доктрини да „апсолутна прохибиција плаћеништва, супротно општем уверењу, не постоји у међународном праву” (Smith, 2002, стр. 111–112; Singer, 2003, стр. 42). Плаћеништво још увек није

предвиђено као међународни злочин на универзалном плану, као што ни у међународном хуманитарном праву коришћење плаћеника није забрањено нити само по себи представља његову повреду. Државе у оружаном конфликту нису одговорне због чињенице да су ангажовале плаћенике, као што околност да се неко лице налази у својству плаћеника не чини то лице кривично одговорним. Ствар је додатно оптерећена околношћу да су за евентуално кажњавање, односно кривични прогон плаћеника и најамништва, одговорне искључиво државе потписнице конвенција, где је след догађаја у којем би држава инволвирана у организовање и регрутовање плаћеника покренула и спровела кривични поступак против актера таквих активности из редова својих држављана, тешко замислив. Два универзална и један регионални инструмент из области плаћеника и најамништва још мање су прикладни за регулисање статуса приватних војних компанија и њихових уполсника. Осим ограничења у погледу регионалног важења својих одредби (Афричка конвенција), ови документи, између осталог, не покривају читав низ активности приватних војних компанија. Амбивалентна решења појмовног и формално-правног статуса класичних плаћеника, поред проблема иманентних самој природи приватних војних компанија, као релативног *novum*-а у пракси међународних односа, додатно замагљују статусну *pro futuro* перспективу још увек неуређене области приватног војнобезбедносног сектора, конкретно – приватних војних компанија и њиховог особља, која их пак не лишава обавезе законитог понашања унутар постојећег система норми међународног хуманитарног права, стандарда међународне одговорности, укључујући ту и међународну кривичну одговорност. Приватне војне компаније нису типичне најамничке структуре и форме, као што се и њихово особље не може подвести под конвенционалне стандарде класичних плаћеника, али могу бити признати као посебна категорија лица из корпуса међународног хуманитарног права (борци, цивили, плаћеници), у зависности од околности сваког конкретног случаја или генерички дефинисане ситуације. Мада конвенционално још увек нерегулисан, овај важан сектор међународне безбедности и међународних односа, свакако није препуштен ефектима *vacuum iuris*-а.

Литература

- Женевска конвенција о постојању са рајним заробљеницима, од 12. августа 1949. године (III Женевска конвенција). Преузето 14. септембра 2023. са: https://www.tuzilastvorz.org.rs/public/files/pages/2021-03/zen_konvencija_3_cir.pdf
- Милошевић, Н. и Јукић, Ј. (2017). Приватне војне и безбедносне компаније – законске, моралне и друштвене импликације. *Војно дело*, 69 (7), 161–173. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1707161M>

- Народна Скупштина Републике Србије (2015). *Закон о йойврћивању међународне конвенције йројив рејрујовања, коришићења, финансирања и обуке йлаћеника*. Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 23/2015. Преузето 24. септембра 2023. са: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/mu/skupstina/zakon/2015/23/1/reg>
- Палевић, М. (2023а). Приватне војне компаније и покушаји уређења њиховог положаја на универзалном плану. У: М. Шкулић, И. Миљуш и А. Шкундрић (ур.), *Зборник радова са међународне научне конференције „Раскрића међународној кривичној и кривичној йрава – реформа йравосудних закона Републике Србије”* (стр. 390–405). Београд: Удружење за међународно кривично право – Правни факултет Универзитета у Београду. Преузето 19. октобра 2023. са: <https://umkr.rs/wp-content/uploads/2023/06/Zbornik-Palic-Raskrscamedjunarodnog-krivicnog-i-krivicnog-prava.pdf>
- Палевић, М. (2023б). Основни правни проблеми и могућа решења у вези регулисања положаја приватних војних компанија на међународном плану. У: С. Соковић (ур.), *Усклађивање йравној сисјема Србије са сјандардима Евројске уније* (стр. 131–143). Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Радивојевић, З. (2009). Разликовање између бораца и небораца у међународном хуманитарном праву. *Зборник радова Правној факултетејта у Нишу*, 53, 25–54. <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z53/02z53.pdf>
- Brooks, D. (2000). Messiahs or mercenaries? The future of international private military services. *International Peacekeeping*, 7(4), 129–144. <https://doi.org/10.1080/13533310008413867>
- Bures, O., & Cusumano, E. (2021). The anti-mercenary norm and United Nations' use of private military and security companies: From norm entrepreneurship to organized hypocrisy. *International Peacekeeping*, 28(4), 579–605. <https://doi.org/10.1080/13533312.2020.1869542>
- Casiraghi, M. C. M. (2021). 'Useless and dangerous'? Mercenaries in fourteenth century wars. *Small Wars & Insurgencies*, 33(1–2), 71–91. <https://doi.org/10.1080/09592318.2021.1956109>
- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* (New York, December 14, 1960). Retrieved June 21, 2023, from: <https://legal.un.org/avl/ha/dicc/dicc.html>
- Duraković, A. (2011). Плаћеници, приватне војне компаније и њихов третман у међународном праву. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 14 (28), 29–55. Преузето 30. септембра 2023. са: <https://hrcak.srce.hr/82926>
- Edlinger, K. (2013). *Odabrani dokumenti iz Međunarodnog humanitarnog prava*. Београд: Центар за мировне операције Војске Републике Србије. Преузето 11. октобра 2023. са: https://www.isac-fund.org/download/MHP-zbirka_2013.pdf
- Ettinger, A. (2014). The mercenary moniker: Condemnations, contradictions and the politics of definition. *Security Dialogue*, 45(2), 174–191. <https://doi.org/10.1177/0967010614521266>
- Gómez-Castro, D. (2019). Ancient Greek mercenaries: Facts, theories and new perspectives. *War & Society*, 38(1), 2–18. <https://doi.org/10.1080/07292473.2019.1524341>
- Gutman, R., & Rieff, D. (2003). *Leksikon ratnih zločina: ono što bi javnost trebalo da zna*. Београд: Samizdat B92.

- Kalidhass, CTP. R. (2014). Determining the status of private military companies under Kr̄international law: A quest to solve accountability issues in armed conflicts. *Amsterdam Law Forum*, 6(2), 4–19. <https://doi.org/10.37974/ALF.266>
- Krieg, A. (2022). The UAE's 'dogs of war': Boosting a small state's regional power projection. *Small Wars & Insurgencies*, 33(1–2), 152–172. <https://doi.org/10.1080/09592318.2021.1951432>
- Krieg, A., & Rickli, J-M. (2018). Surrogate warfare: The art of war in the 21st century?. *Defence Studies*, 18(2), 113–130. <https://doi.org/10.1080/14702436.2018.1429218>
- Krivokapić, B. (2020). Pravni položaj osoba privatnih vojnih kompanija prema međunarodnom pravu oružanih sukoba. U: J. S. Perović Vujačić (ur.), *Unifikacija prava i pravna sigurnost: zbornik radova 33. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović* (Tom III, str. 339–351). Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava Slobodan Perović. <https://kopaonikschool.org/wp-content/uploads/2020/12/ZBORNIK-TOM-III.pdf?x79990>
- Lower, M. (2014). The papacy and Christian mercenaries of thirteenth-century North Africa. *Speculum*, 89(3), 601–631. <https://doi.org/10.1017/S0038713414000761>
- McWhinney, E. (2008, August). *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples (New York, 14 December 1960): Introductory Note*. United Nations, Office of Legal Affairs, Codification Division. <https://legal.un.org/avl/ha/dicc/dicc.html>
- Medicins sans frontieres. (2015). *Private Military Companies: Overview of the Phenomenon*. Retrieved October 15, 2023, from:
- Organization of African Unity (1977). *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*, 25573. Retrieved September 29, 2023, from: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201490/volume-1490-i-25573-english.pdf>
- Petersohn, U. (2021). Reframing the anti-mercenary norm: Private military and security companies and mercenarism. *International Journal*, 68(4), 1–19. <https://doi.org/10.1177/0020702014544915>
- Riemann, M. (2021). "As old as war itself"? Historicizing the universal mercenary. *Journal of Global Security Studies*, 6(1), ogz069. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogz069>
- Riemann, M. (2022). Mercenaries in/and history: The problem of ahistoricism and contextualism in mercenary scholarship. *Small Wars & Insurgencies*, 33(1–2), 22–47. <https://doi.org/10.1080/09592318.2021.1999679>
- Rusakovskiy, O. (2022). Foreign military law and mercenary contract in seventeenth-century Russia: The case of the Smolensk War, 1632–1634. *Russian History*, 48(2), 187–210. <https://doi.org/10.30965/18763316-12340029>
- Scheimer, M. (2009). Separating private military companies from illegal mercenaries in international law: Proposing an international convention for legitimate military and security support that reflects customary international law. *American University International Law Review*, 24(3), 609–623. <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=auilr>
- Singer, CTP. W. (2003). *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Smith, E. B. (2002). The new condottieri and US policy: The privatization of conflict and its implications. *Parameters*, 32(4), 104–119. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2124>

The Montreux document – On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict (August 3, 2009). International Committee of the Red Cross. Retrieved June 29, 2023, from: https://reliefweb.int/attachments/835188f3-9964-3b07-95af-029fecf5ec46/icrc_002_0996.pdf

Žaklina S. SPALEVIĆ

University Singidunum, Belgrade (Serbia)

Milan N. PALEVIĆ

University in Kragujevac (Serbia)

Faculty of Law

Evolutionary Development and International Legal Regulation of Mercenaries

Summary

Mercenary, as a social phenomenon, is a constant companion of the historical development of humanity. There have always been, and still are, individuals, independently or organized in groups, who will offer their services of skills and knowledge of warfare on the world market. On the other hand, in the long series of centuries of human existence, almost everyone who had a sufficient amount of money and had a clearly expressed interest in and goal for such a thing hired individuals skilled in warrior skills and other knowledge and abilities that could be used on the battlefield for the realization of various economic, political, geo-economic, and geo-political goals of their employers.

The use of private violence was brought under state control after the Peace of Westphalia in 1648, where regular military service is the key guarantor of the cumulative survival of the relevant elements of statehood, i.e. the exercise of sovereign powers. However, this did not abolish the practice of mercenary work, but changed it somewhat and adapted it to the new social circumstances. Through the process of social evolution, mercenary military units are transformed into efficient, highly profitable and modern corporate structures which employ diverse, highly qualified personnel, manage them, and provide a wide range of military and security services to various and numerous state and non-state entities – clients.

For modern times, in this sense, the appearance and actions of mercenaries during the decolonization process—conventional mercenary formations, on the one hand, and private military companies as a sort of contemporary quasi-mercenary phenomenon which do not themselves fit into the glossary, on the other—are indicative of the so-called legal qualification of classic mercenaries as they are recognized and explained by the key international documents in the field. The very emergence of private military companies led to a fundamental disruption in the perception of the term mercenary. It is no longer contained by, nor capable of being a strictly individual phenomenon. Also, over time, private individuals, multinational corporations, and even international

organizations are becoming more and more prevalent among the interested parties seeking to hire mercenary services, in addition to the state and its agents.

International documents pertinent to the mercenary issue are Supplementary Protocol I (from 1977) and two conventions specifically created for this issue—the UN Convention against the Recruitment, Use, Financing, and Training of Mercenaries (from 1989) and the Convention of the Organization of African Unity for the Elimination of Mercenaries in Africa (from 1977). In these documents, mercenaries are “stigmatized” as the only entity of interest in international humanitarian law devoid of any legal protection within that particular subsystem of international law. However, the definition of a mercenary is quite restrictive. The provisions concerning the conditions and circumstances under which a person can be treated, that is, declared a mercenary, are difficult to apply in practice. Due to the restrictive nature of their “defining” aspects, the existing rules on mercenaries are difficult to apply in practice and make it difficult to achieve the ultimate goal of those international documents, which is to suppress and prosecute perpetrators of incriminated mercenary behavior and mercenary practices. On the other hand, the mercenary category is not very helpful when it comes to the qualification and legal positioning of private military companies as international corporate enterprises, which include various military potentials, military or paramilitary assets, personal skills and specialties of the employed personnel, and whose main goal is to make a profit, i.e. profit.

Although they are often defined as mercenaries in public discourse, private military companies deviate from representations shaped by reminiscences from the distant and recent past, primarily military mercenaries from the Middle Ages, times of religious wars, colonial conquests, and participants in post-colonial wars of the 20th century, which were particularly infamous for violating international humanitarian law and human rights during the suppression of national liberation movements on African and Asian soil. The key difference between conventional mercenaries and private military companies, apart from the fact that mercenaries are criminalized by the provisions of international humanitarian law, is the existence of a corporate element in the provision of military services.

This security sector is still not precisely defined and legally shaped, but it is undoubtedly influenced by the fundamental principles of international humanitarian law and other subsets of the international law system that would be directly or indirectly involved in the activities of these organizations or their employees in such delicate and important areas of international life as security and the use of force in international relations are.

Keywords: mercenaries; mercenary; private military companies; international humanitarian law; mercenary conventions.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).